
Poliglotyczna analiza, pryzmatyczne teksty i sylwiczność języka

---

Jarosław Płuciennik

UNIwersYTET ŁÓDZKI

Wprowadzenie

Ryszard Nycz, definiując na użytek swojej wczesnej pracy naukowej *Sylwy współczesne* pojęcie sylwiczności, pisał o tym, że sylwiczna sytuacja komunikacyjna wewnątrz tekstu sylwicznego to lektura-pisanie¹, ponieważ meta-tekst jest świadectwem odbioru². Owo czytanie-pisanie jest niewątpliwie sytuacją łączącą sylwiczność z praktykami przekładu³. *Silva* to indywidualne lustro, dialektyczna droga do człowieka w sobie poprzez solilokwialnego człowieka na zewnątrz⁴.

Seneka odnajdował autonomię, pisząc listy, i ten gatunek także może służyć jako impuls do autorefleksji i metakognicji. Jeszcze inny przykład to kalendarz. Konfrontacja z kalendarzem i konieczność planowania na bieżąco skojarzona z duchową troską o własną kondycję dawały potężny impuls do pisania i czytania, czynności i ćwiczeń duchowych. Z dawien dawna dopiski do kalendarza tworzyły szczególny gatunek pieśniennictwa.

Jednak przekład na inny język stwarza szczególny rodzaj napięcia w człowieku, ujawnia wewnętrzną wielość perspektyw i punktów widzenia, ucieleśnia szczególnie wyraźnie Bachtinowską dialogiczność języka. Chciałbym pokazać, jak poliglotyczna analiza kognitywistyczna zmierza w stronę

---

1 R. Nycz *Sylwy współczesne: problem konstrukcji tekstu*, Ossolineum, Wrocław 1984, s. 16.

2 Tamże.

3 O sylwiczności i metakognicji pisałem już w J. Płuciennik *Sylwiczność nasza powszednia i metakognicja*, „Teksty Drugie” 2012 nr 6, s. 246–257.

4 Por. K. Holmqvist, J. Płuciennik *Solilokwium i tolerancja. Metareprezentacje jako presupozycje gatunku literackiego*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2008 nr 1/2.

odkrywania i uwypuklania sylwiczności języka oraz metakognitywnych aspektów praktyk kulturowych czytania-pisania. Można powiedzieć, że im więcej języków poliglotycznej analizy, im więcej przekładów, tym dialogiczność potężniejsza. Już od czasów reformacji problematyka przekładów na języki pospolite, nieklasyczne, stawiała przed humanistami wielkie wyzwania. Szczególnie ciekawe są refleksje metaprzekładowe Marcina Lutra, poniekąd pioniera kultury translacji⁵. Luter pisze o swoich przekładach, że wymagają cierpliwości. „Zasami aby przełożyć jedno słowo szuka się trzy, cztery tygodnie”. Najważniejsze w tym odchodzeniu od języków klasycznych jest otwarcie na język pospolity, i to najbardziej, jak tylko to możliwe. „Nie musimy pytać o literalną Łacinę i jak mamy mówić po niemiecku. Musimy pytać matki w domu, dzieci na ulicy, zwyczajnej osoby na targu”. „Aby być dobrym tłumaczem trzeba być nie tylko wykształconym, ale mieć także doświadczone serce, trzeba być chrześcijaninem. Nie można być fałszywym chrześcijaninem”⁶. W Liście z Wartburga do Johanna Langa w Erfurcie pisze: „Każde miasto powinno mieć swojego tłumacza, żeby ta Książka mogła się znaleźć we wszystkich językach, rękach, oczach, uszach i sercach!”⁷. Żeby być dobrym tłumaczem, trzeba być dobrym słuchaczem, otwierać się na innego człowieka, inne języki. I wsłuchiwać się w nie.

Jednak czasami, mimo wielkich starań, nie jest łatwo, stąd potrzeba cierpliwości. Istnieją jednak teksty, których kompletność czasami jest wątpliwa, wadliwa i ich rekonstrukcja bywa niemożliwa. Tekst Biblii i jego skomplikowana historia to szczególnie złożona materia. Od zawsze stanowił on miejsce spotkania człowieka z samym sobą nie tylko z powodów teologicznych, ale także z powodu natury czytania-pisania i czytania-komentowania, czyli natury metakognicji. Tekst Biblii od czasów humanistów renesansowych był często wydawany w wielu odmianach, typowym przykładem były tzw. poligloty renesansowe, które ułatwiały oczywiście znalezienie właściwego sensu teologicznego różnych wyrażań, jednak jednocześnie podważały

5 M. Luther *An Open Letter on Translating* 1530, transl. from *Ein sendbrief D. M. Luthers. Von Dolmetzsch und Fürbit der heiligenn in Dr. Martin Luthers Werke*, Hermann Boehlaus Nachfolger, Weimar 1909, Band 30, Teil II, s. 632–646, revised and annotated by M.D. Marlowe, June 2003, <http://www.bible-researcher.com/luthero1.html> (1.09.2016).

6 J.L. Bechtel *The Modern Application of Martin Luther's Open Letter on Translating*, „Andrews University Seminary Studies” 11.2 (July 1973), s. 145–151.

7 *Weimar Briefwechsel II*, 413: no. 445, as quoted in LSBF, p. 2. Cyt za: J.L. Bechtel, tamże.

ideę totalności, jednego języka, totalnie obowiązującego⁸. Poligloty to wręcz gatunek piśmiennictwa, ponieważ od początku były swoistą technologiczną nowinką: w pierwszej Poliglocie kompluteńskiej (1514–1517) w nierównych kolumnach zestawiono w Starym Testamencie tekst hebrajski, aramejski, łacinę i grekę Septuaginty, Nowy Testament zaś składał się z tekstu łacińskiego i oryginalnego greckiego. Wydaniu towarzyszył także specjalnie zestawiony słownik. Takie poligloty były zarezerwowane dla elity intelektualnej, jednak samo zaistnienie takiego gatunku to otwarcie na sylwiczność, to zgoda na wielokulturowość, to tolerancja odmienności.

Jednak istnieją miejsca w Biblii szczególnie kłopotliwe dla nieprzekładu, kiedy lepiej uświadamiamy sobie problematyczność litery i konieczność poszukiwania ducha. Chciałbym skupić się na kilku przykładach pryzmatycznych tekstów z tłumaczeń biblijnych na język polski i posiłkować się porównaniem tych przekładów na język angielski i szwedzki. W Księdze Rut 3:11 znajdziemy problem pozornie leksykalny, który staje się kulturowy, czy kobieta jest dzielna czy cnotliwa? Temu fragmentowi chciałbym poświęcić więcej uwagi. Przykładowo w Psalmie 104 znajdziemy dwuznaczność wiatrów i duchów?, w Psalmie 29:6 zaś będziemy mieć zagwozdkę związaną z istnieniem jednoróżców albo dzikich wołów? Innym fragmentem Biblii, który może wywołać autorefleksję u czytającego i badacza, jest werset 2 w Psalmie 110, gdzie zastanawiamy się, czy Mesjasz będzie dzierzył kij czy berło? Są to przykłady, gdzie polaryzacja jest wręcz pryzmatyczna, tekst staje się punktem rozszczepienia, żeby nie powiedzieć dekonstrukcji sensu. Na pewno ten przypadek jest tylko skrajnym przykładem ogólniejszego zjawiska, jednak spolaryzowane teksty dla filologów stają się szczególnie ciekawe, ponieważ ujawniają sylwiczną naturę języka i czytania-pisania.

Przypadek 1: Niewiasta czy kobieta, dzielna czy cnotliwa?

Tekst, o który idzie, w najbardziej klasycznej katolickiej wersji w języku polskim w tłumaczeniu Wujka brzmi: „A tak nie bój się, ale cokolwiek mi rzekniesz, uczynię tobie; bo wie wszystkim lud, który mieszka między bramami miasta mego, żeś ty jest cnotliwa niewiasta”⁹. Sformułowanie „cnotliwa

8 Na gruncie literaturoznawstwa ideę poliglotycznych analiz wykorzystywał Patrick O'Neill *Polyglot Joyce: Fictions of Translation*, University of Toronto Press, Toronto, ON 2005.

9 Wujek to dwa teksty w mojej analizie *Psalterz Dawidów w przekładzie ks. Jakuba Wujka z 1594 roku*, (transkrypcja i wstęp, komentarz J. Frankowski, Pax, Warszawa 1993. Także tutaj Księgi

niewiasta” jest odpowiednikiem określenia użytego w łacińskiej Wulgacie (klementyńskiej): „noli ergo metuere sed quicquid dixeris mihi faciam tibi scit enim omnis populus qui habitat intra portas urbis meae mulierem te esse virtutis”¹⁰. Pochodząca z podobnego okresu najbardziej klasyczna wersja angielska utrzymuje wyrazisty związek z łacińską wersją za sprawą leksykalnego podobieństwa „virtutis” i „virtuous”. „And now, my daughter, fear not; I will do to thee all that thou requirest; for all the city of my people doth know that thou art a virtuous woman” (KJV)¹¹.

Jednak w najstarszych protestanckich wersjach, wcześniejszych niż tłumaczenie Wujka, sprawa jest nieco bardziej skomplikowana. W Biblii brzeskiej z 1563 roku mamy co prawda staropolską niewiastę, jednak akcent pada na ogólniejsze walory moralne: „A przetoż nic się nie bój, miła córko, boć wszystko uczynię, o coś mówiła, gdyż wie miasto wszystko, iżeś jest niewiasta pocziwa”¹². Późniejsza od Wujka Biblia gdańska jest już pod wpływem kulturowym katolickiego przekładu Wujka, choć przecież w wielu innych miejscach nie zgadza się z nim w radykalny sposób: „Przetoż teraz, córko moja, nie bój się; bo wszystko, cokolwiek rzeczesz, uczynię, gdyż wie całe miasto ludu mego, żeś ty niewiasta cnotliwa”¹³. Ciekawe, że XIX-wieczny przekład tego fragmentu autorstwa rabina Izaaka Cyłkowa znającego niewątpliwie hebrajski i aramejski daje już kompletnie inną wersję i nie tylko porzuca staropolską niewiastę, czyli etymologicznie żonę syna, która nie jest jeszcze znana w domu (niewiasta), ale także powraca do hebrajszczyzny sło-

---

Starego i Nowego Testamentu z łacińskiego na język polski przełożone przez ks. dra Jakóba Wujka (przedruk z 1599), W. Drugulin, Lipsk 1898.

- 10 W tym i innych miejscach posługuję się bardzo często aplikacją The Bible Study App for Mac, Version 5.4.3 (5.4.3.1), Olive Tree Bible Software, Spokane, WA, 2014.
- 11 Tamże, *King James Version with Strong's Numbers* – KJV Strong's. For The Bible Study App. Answers in Genesis / Online Bible. Complete Word Study Bible – CWSB (4 Volume Set) For The Bible Study App. Ed. by E.E. Carpenter, W. Baker, S. Zodiates. AMG 2003.
- 12 *Biblia brzeska 1563*, Clifton, NJ i Kraków: Kalwin Publishing i Collegium Collumbinum, 2003. Konsultowałem egzemplarz z ilustracjami z 1563 roku z the Cambridge University Library w Cambridge.
- 13 *Biblia to jest całe Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu: z hebrajskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłumaczone*, Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa 1975. Zwyczajowo nazywa się ten tekst Biblią gdańską (BG). Używam także *Biblia Gdańska w systemie Stronga. Stary Testament oraz Wykaz wyrazów i zwrotów polskich w ST Biblii Gdańskiej*, Wydawnictwo „Na Straży”, Kraków 2004. Cyfrowe wydania dostępne są także w <http://www.biblia-online.pl> oraz w aplikacji na iOS o nazwie Biblia (Polish Bible Collection) by PalReader.

wem „dzielna”: „Przeto teraz, córko moja, nie obawiaj się: wszystko cokolwiek mi powiesz uczynię dla ciebie; wie bowiem cały zbór ludu mojego, żeś kobietą dzielną¹⁴”.

Większość polskich tłumaczeń XX-wiecznych jest już w zgodzie z wymową hebrajskiego tekstu mazoryckiego: W Biblii Tysiąclecia „Nie lękaj się więc, moja córko; wszystko, co powiedziałaś, uczynię dla ciebie, gdyż wie każdy mieszkaniec mego miasta, że jesteś dzielną kobietą”¹⁵, podobnie też w Biblii warszawsko-praskiej („dzielną kobietą”) ¹⁶, czy w ostatniej paulińskiej wersji¹⁷. Protestantcka wersja Biblii warszawskiej także naśladuje hebrajskie koncepty: „Nie kłopotz się teraz, córko moja, uczynię dla ciebie, cokolwiek sobie życzysz, wie bowiem całe miasto, żeś dzielna kobieta¹⁸”.

Zastanawiającym faktem kulturowym jest decyzja Czesława Miłosza, który w wielu swoich psalmach podkreśla swoje zapatrzenie w wersję psalmów Cyłkowa, że w Księdze Rut w omawianym właśnie miejscu trzyma się klasycznych, maskulinistycznych tendencji w tłumaczeniu: „A teraz, córko moja, nie bój się. Wszystko, o co poprosisz, dla ciebie zrobię, bo wiadomo jest wszystkim w bramie naszego miasta, że jesteś cnotliwa”¹⁹. Można powiedzieć, że nowożytna zmaskulinizowana kultura i tzw. męski punkt widzenia zwyciężyły w Miłoszu-translatorze, mimo że bardzo często deklarował on powrót do hebrajskich źródeł, w tym miejscu bliżej mu do Wujka (co nie znaczy, że go naśladował; w tym miejscu jest to nieistotne).

Ciekawe, że w hebrajskim oryginale mazoryckim znajdziemy słowo חַיִּיל – *hayil*: rzeczownik rodzaju męskiego odnoszący się do siły, zwłaszcza w kontekst-

14 *Psalmi*, przeł. I. Cyłkow, reprint z egz. Michała Galasa, Austeria, Kraków, Budapeszt 2008.

15 *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu: w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, red. A. Jankowski, L. Stachowiak, K. Romaniuk; przeł. księgi W. Borowski i in., Pallottinum, Warszawa: 1971, wyd. 2. cor. Używam czasem skrótu 1000. Cyfrowa wersja tekstu na stronie internetowej <http://biblia.deon.pl>.

16 *Biblia warszawsko-praska*, tekst cyfrowy dla iOS aplikacja Biblia (Polish Bible Collection) by Pal-Reader, dostępny także na <http://www.biblia-online.pl>.

17 *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Święty Paweł, Częstochowa 2009.

18 *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z hebr. i grec.* oprac. przez Komisję Przekładu Pisma Świętego, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 1994, 20 wyd. Cyfrowy tekst także na stronach <http://www.biblia-online.pl> i w aplikacji dla iOS Biblia (Polish Bible Collection) by PalReader.

19 Cz. Miłosz *Księga Rut*, w: tegoż *Księgi biblijne*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2014.

cie możliwości finansowych i siły zbrojnej. Siła i wpływ odnoszą się do ludzi, koni, narodów, a także do Boga. Jednak wtórnie *hayil* może także odnosić się do tych, którzy mają słuszość, którzy są prawi. Dlatego, kiedy odnosimy *hayil* do kobiety, oznacza to raczej cnotliwy charakter w nowożytnym sensie – dzielność. (Tak jest także w Księdze Przysłów 12:4, 31:10).

W języku angielskim tylko do pewnego stopnia jest podobnie. W KJV, najstarszej wersji po reformacji, mamy także wyrażenie przypominające naszą „cnotliwą” kobietę (już jednak nie niewiastę), ponieważ znajdziemy tam „virtues”, które przekłada się jako zachowujący/zachowująca się bardzo uczciwie i moralnie oraz „niechętna do seksu, przynajmniej do czasu małżeństwa”. Jednak sięgnąwszy głębiej w etymologię, „virtuous” pochodzi od „virtue” i jest to zapożyczenie ze starofrancuskiego datowane na XII wiek, „virtu” z łac. „virtus” – siła, cnota, od „vir” – mąż, mężczyzna. Innymi słowy, etymologicznie cnotliwa kobieta mogłaby być traktowana jako męska kobieta, choć nie można traktować etymologii tak dosłownie. Faktycznie jednak ta długa tradycja w języku angielskim utrzymuje się w wielu wersjach angielskich, poczynając od Wycliffe’a: „a womman of vertu”²⁰, podobne wyrażenia znajdziemy w wielu angielskich wersjach: BBE „a woman of virtue”²¹, ISV: „a virtuous woman”²², NLT: „a virtuous woman”²³, YLT: „a virtuous woman”²⁴. Co ciekawe, w Orthodox Jewish Bible mamy dwujęzyczną wersję „an aishes chayil (virtuous woman, Prov 31)” z odniesieniem do Księgi Przysłów²⁵. W nowym tłumaczeniu Septuaginty na język angielski mamy już nowoczesną silną kobietę „a strong woman” (NETS)²⁶. Bliżej tradycji pozostają nowe tłumaczenia,

20 *Wycliffe Bible for the Bible Study App*. Wesley Center Online: OTBSA, cytowana aplikacja mobilna.

21 *Bible in Basic English For The Bible Study App*. Transl. S. H. Hooke. London: the Orthological Institute, 1941 and 1949, w: OTBSA.

22 *International Standard Version*. ISV: NT plus Psalms and Proverbs For The Bible Study App. Davidson Press, 1996. According The Holy Bible: ISV. 2.0, w: OTBSA, tekst dostępny też na isv.org.

23 *Holy Bible. New Living Translation*, Tyndale House Foundation: Carol Stream, Illinois, USA, 1996, 2004, 2015, w: OTBSA, tekst dostępny też na www.tyndale.com.

24 *Young's Literal Translation*, <https://www.biblegateway.com/versions/Youngs-Literal-Translation-YLT-Bible/> (1.09.2016).

25 *Orthodox Jewish Bible*, by P. Goble, 2002, na <https://www.biblegateway.com/versions/Orthodox-Jewish-Bible-OJB/>.

26 *A New English Translation of the Septuagint and the Other Greek Translations Traditionally Included Under that Title* (w skrócie NETS), Oxford University Press, Oxford–New York, NY 2009 (first edition 2007); e-book, w: OTBSA, cyt. aplikacja.

takie jak ASV: „a worthy woman”²⁷, ESV: „a worthy woman”²⁸, Common EB: „a woman of worth”²⁹. Bliskie tego jest Tree of Life Version (TLV)³⁰: „a woman of valor”. Nowsze tłumaczenia CJB zwracają już często uwagę na charakter, dookreślając nieco ogólny charakter cnoty: „a woman of good character”³¹, podobnie w MEV: „a woman of noble character”³², jak również w NIV: „a woman of noble character”³³. Najbardziej atrakcyjnie wygląda kobieta w wersji Tanakh: „a fine woman”³⁴ czy GNT: „a fine woman”³⁵. Dzieciom i ludziom pragnącym prostych słów i ujęć tłumaczy się, że cnotliwa kobieta to nade wszystko dobra kobieta, bardzo dobra kobieta, zob. Easy To Read Version ERV: „a very good woman”³⁶, tak jak w International Childrens Bible: „a very good woman”³⁷. Najbardziej rozgadana wersja, najbardziej rozwinięta i uściślona jest w emocjonalnym przekładzie współczesnym w Message: „what a coura-

27 *American Standard Version* – ASV. For The Bible Study App. Olive Tree: 2014 (1st print ed. 1901), w: OTBSA.

28 *English Standard Version* as in The ESV Study Bible, Wheaton, IL. USA: Crossway Bibles, 2008 (with ESV 2007), w: OTBSA.

29 *The Common English Bible*, <https://www.biblegateway.com/versions/Common-English-Bible-CEB/> (1.09.2016)..

30 *Tree of Life Version*, <https://www.biblegateway.com> (1.09.2016).

31 *Complete Jewish Bible: An English Version of the Tanakh (Old Testament) and B'Rit Hadashah (New Testament)*, ed. and transl. by D.H. Stern, Jewish New Testament Publications, Clarksville, Maryland USA and Jerusalem, Izrael 1998, w: OTBSA.

32 *The Modern English Version (MEV)*, <https://www.biblegateway.com/versions/Modern-English-Version-MEV-Bible/> (1.09.2016).

33 *New International Version* for the Bible Study App. Grand Rapids, MI: Zondervan OTBSA (first ed. 2002.); używam także przy tej wersji NIV Pitt Minion Reference Edition, Cambridge University Press, Cambridge UK, New York, NY: 2013, 2nd ed.

34 *The Jewish Bible: Tanakh: The Holy Scriptures – The New JPS Translation According to the Traditional Hebrew Text: Torah * Nevi'im * Kethuvim* Jewish Publication Society, Philadelphia–Jerusalem 1985, w: OTBSA.

35 *Good News Bible with Concordance*, The Bible Societies / HarperCollins, Glasgow 1994, obecnie jako GNT, <https://www.biblegateway.com/versions/Good-News-Translation-GNT-Bible/> (1.09.2016).

36 *Easy-to-Read-Version* 2004, <https://www.biblegateway.com/versions/Easy-to-Read-Version-ERV-Bible/> (1.09.2016).

37 *The International Children's Bible*, <https://www.biblegateway.com/versions/International-Childrens-Bible-ICB/> (1.09.2016).

geous woman you are – a real prize!” – „jaka odważna kobieta, prawdziwy klejnot”³⁸.

Ciekawe, że dwie najważniejsze wersje szwedzkie odwracają historię: starsza wersja wydaje się nowocześniejsza, jeśli idzie o tendencje ogólnoświatowe, natomiast nowsza wraca do seksualnych konotacji słowa: „ärbar”, które jest słowem starym odnoszonym przede wszystkim do kobiet odznaczających się dobrym moralnym zachowaniem w kwestii seksu. Starsza wersja ma w tym miejscu „rättskaffens kvinna”, co jest ogólniejsze i oznacza osobę, która zawsze działa w zgodzie z prawem i moralnością, „kobieta prawości”³⁹.

Przypadek 2. Laska, kij czy... berło?

Innym znanym przykładem polaryzowania sensu przez mało wyrazisty tekst jest słynny Psalm 110, jeden z najczęściej przywoływanych tekstów starotestamentowych w Nowym Testamencie⁴⁰. Warto zwrócić uwagę, że sam Jezus Chrystus odwołuje się do tego psalmu, co sprawia, że nabiera on szczególnego znaczenia. Jednak ja nie będę w tym miejscu komentował teologicznych problemów tego tekstu nazywanego mesjańskim, chciałbym natomiast skupić się wyłącznie na wersji drugim, w którym znajdziemy odniesienie do laski bądź berła. W dwóch wersjach Wulgaty znajdziemy podobne wyrażenia „virgam virtutis tuae” i „virgam fortitudinis tuae”. Septuaginta ma w tym miejscu greckie „rhabdos” oznaczające kij, laskę (ῥάβδος, ου, ῆ). Symbolika tego przedmiotu jest niezwykle bogata i wiele słowników symboli omawia osobno hasło laska, oddając je także jako scepter, berło czy pastorał, ale także różga⁴¹.

38 *The Message For The Bible Study App*. Ed. and transl. by E. Peterson, NavPress, w: OTBSA.

39 *Bibeln*, Bokförlaget Libris, Örebro 1994; *Svenska Bibelsällskapets varsamma språkliga revision av 1917 års översättning av Gamla testamentet och Bibelkommissionens översättning av nya testamentet*. Posługuję się także iOS *Bibel* (Swedish Bible) by PalReader, 2014, oraz *Bibeln. Bibelkommissionens översättning*, Bokförlaget Libris, Örebro 2000.

40 Zob. historię tego psalmu w E. Zenger *Psalm 110*, w: *Psalms 3: A Commentary on Psalms 101–150* by F.-L. Hossfeld, E. Zenger, ed. by K. Baltzer, przeł. L.M. Maloney, Fortress, Minneapolis 2011, s. 139–153. Powstały nawet dwie książki wyjaśniające zawiłości teologiczne tego psalmu D. Anderson *The King–Priest in Psalm 110 in Hebrews*, Peter Lang, New York, NY 2001; J. Compton, *Psalm 110 and the Logic of Hebrews*, Bloomsbury T&T Clark, London 2015.

41 M. Lurker *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, przeł. K. Romaniuk, Pallotinum, Poznań 1989, s. 109–111; D. Forstner *OSB Świat symboliki chrześcijańskiej*, przeł. i oprac. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Pax, Warszawa 1990, s. 413–416.

W tekście masoreckim znajdziemy tu מַטֶּה matteh, מַטָּה matteh oznaczający rzeczownik rodzaju męskiego odnoszący się do laski, kija, gałęzi, ale także plemienia. Kojarzony bywał z momentem wyjścia z Egiptu, a także z przywódczą rolą posiadacza laski.

Ciekawie wygląda historia tłumaczenia tego wersu na język polski, najciekawszą propozycję moim zdaniem daje Kochanowski, jednak zanim to uzasadnię, wymienię inne propozycje tłumaczeń. Pierwsza ważna protestancka Biblia brzeska oddaje 110:2 jako „Sceptrum mocy twojej puści Pan z Syjonu”. Podobnie w parafrazach do śpiewania Lubelczyka: „Sceptrum mocy twej wypuści Pan twój tobie w Syjonie”⁴². W późniejszych wersjach będziemy mieć naprzemiennie albo laskę, albo berło. Wujek: „Laskę mocy twojej wypuści Pan z Syjonu”; Biblia gdańska: „Laskę mocy twojej pośle Pan z Syjonu”; Karpiński: „Berło twej mocy wydam z Syjonu”⁴³; Cyłkow: „Berło potęgi twojej wyniesie Bóg z Cyjonu”; Staff: „Ze Syjonu wysle Pan berło twej władzy”⁴⁴; Brandstaetter: „Berło Twej mocy Bóg podniesie na Syjonie”⁴⁵; BW: „Berło mocy twojej ześle Pan z Syjonu”; BW-P: „Niech Bóg uniesie z Syjonu berło swojej mocy”; Biblia Tysiąclecia: „Twoje potężne berło niech Pan rozciągnie z Syjonu”; Miłosz: „Moc Twego berła rozpostrze Pan ze Syjonu”; Ekumeniczna: „PAN pośle z Syjonu Twoje potężne berło”⁴⁶; Paulińska: „Niech PAN rozciągnie z Syjonu moc twego berła!”.

Zanim zwrócę uwagę na Kochanowskiego i jego przykład, zaznaczę, że w języku angielskim „laska mocy” ma nieco mniej odpowiedników, jednak czasownik towarzyszący rzeczownikowi laska także ujawnia ciekawe zjawiska semantyczne: laskę albo się wysyła, posyła albo rozciąga i rozpościera. Wycliffe unikalnie ma stare „yard”: „The Lord schal sende out fro Syon the yerde of thi vertu”. W najstarszej najpopularniejszej wersji KJV znajdziemy już laskę mocy: „The Lord shall send the rod of thy strength out of Zion”; BPB: „The Lord the rod shall of thy strength send from out of Sion”; BBE: „The Lord

42 J. Lubelczyk *Psałterz o kancjonał z melodiami drukowany w 1558*, red. J.S. Gruchała, P. Poźniak, Musica Iagiellonica, Kraków 2010.

43 *Psałterz w przekładzie Franciszka Karpińskiego*, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2011.

44 *Księga Psalmów*, przeł. z łac. L. Staff, „Dabar”, Toruń 1994.

45 *Psałterz*, przeł. R. Brandstaetter, przedm. Thomas Merton, przeł. C. Stoińska, Pax, Warszawa 1970, wyd. 2.

46 *Pismo Święte Starego Testamentu*, t. 3: *Księgi dydaktyczne*, przekład ekumeniczny z języków oryginalnych, przeł. M. Ambroży i in.; red. M. Kiedzik, K. Bardski, A. Kondracki, K. Mielcarek, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2008.

will send out the rod of your strength from Zion"; NET 70: „A rod of your power the Lord will send out from Sion”; YLT: „The rod of thy strength doth Jehovah send from Zion”. Jednak w nowszych tłumaczeniach znów pojawia się egipski scepter: CJB: „ADONAI will send your powerful scepter out from Tziyon”; ESV: „The Lord sends forth from Zion your mighty scepter”; NIV: „The Lord sends forth from Zion your mighty scepter”; NRSV: „The LORD sends out from Zion your mighty scepter”; ISV: „When the Lord extends your mighty scepter from Zion”; JPS Tanakh: „The LORD will stretch forth from Zion your mighty scepter”.

W przekładach szwedzkich także znajdziemy łaskę władzy, która jest rozciągnięta – Svenska: „Din makts spira skall HERREN utsträcka från Sion”; Svenska Folk: „Din makts spira skall HERREN sträcka ut från Sion”.

Warto w tym miejscu odnotować dwie różne propozycje angielskie, w których występują w tym wersie wyrażenia abstrakcyjne: NLT oddaje wers 2 jako „The word will extend your powerful kingdom from Jerusalem”, odsyłając nas do potężnego królestwa, GNB napisze zaś: „From Zion the LORD Will extend your royal power”, odnosząc się do królewskiej władzy i mocy.

I właśnie takie nieco bardziej abstrakcyjne wyrażenie znajdziemy u Kochanowskiego w jego kongenialnej parafrazie. Kochanowski pisze: „Na kraj świata rozciągnę z Syjonu wielkiego / Władzę królestwa twego”⁴⁷. Bardzo przypomina owa „władza królestwa twego” ostatnią wersję nowoczesnej GNB („royal power”). Jednak pod innymi względami jest ten fragment u Kochanowskiego unikalny: wyrażenie abstrakcyjne, jako że bezcielesne, można rozciągnąć, rozprzestrzenić albo rozpostrzeć (jak u Miłosa). Mało tego, Kochanowski znalazł innowacyjne „na kraj świata”, potęgując tym samym profetyczno-mesjańskie konotacje tekstu Psalmu 110 i zwielokrotniając poetycką wymowę nieskończoności krańców świata i uwznioślając obrazowanie. Wiele pisało się przy Kochanowskim o inspiracjach z George’a Buchanana i faktycznie w tym psalmie, mimo że jest on niezwykle oryginalny, Buchanan mógł być pewną inspiracją właśnie w tej nieskończonej wzniosłości obrazowania: Buchanan bowiem daje „ad orbis oras ultimas fascēs tuos alta ab Sione proferam”, co tłumaczy się w wydaniu dwujęzycznym na angielski: „I shall extend your authority from lofty Sion to the world’s farthest shores”⁴⁸.

47 J. Kochanowski *Psalterz Dawidów*, oprac. i wstęp K. Meller, Universitas, Kraków 1997. Tekst bez komentarzy dostępny na <http://literat.ug.edu.pl/jkpsalm/138.htm> (1.09.2016).

48 G. Buchanan *Poetic Paraphrase of the Psalms of David (Psalmorum Davidis paraphrasis poetica)*, ed., transl. and intro. by Roger P.H. Green, Librarie Droz S.A., Geneva 2011.

Przy tej okazji jednak zafascynowany klasyką Buchanan tak przejął łaciński punkt widzenia, tak wczuł się w kulturę Rzymu, że laskę oddaje jako „fascēs”, które występuje tylko jako *plurale tantum* od łac. „fasci” – wiązka, czyli „rózgi liktorskie”. Jak wiadomo, ten przedmiot i jego reprezentacje były używane zarówno jako symbol idei republikańskich (w godle Francji), jak i w ruchu faszystowskim i narodowosocjalistycznym (Włochy i Niemcy hitlerowskie). Warto jednak przypomnieć, że także sanacyjna Polska na Śląsku używała symbolu wiązek z toporem, aby podkreślać władzę państwa polskiego na Śląsku (por. gmach Sejmu Śląskiego i Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach). Kochanowski dał się uwieść poetyckiej i wzniosłej nieskończoności Buchanana, jednak królestwo w jego wydaniu nie miało mieć charakteru Cesarstwa Rzymskiego.

Wnioski

Oba przykłady: „dzielnej niewiasty” i „laski mocy”, pokazują nie tylko wagę badań komparatystycznych nad przekładami. Poliglotyczna analiza opierająca się na porównaniu licznych tłumaczeń jednego języka oraz porównaniu przekładów na inne języki jest kolejnym argumentem za sylwicznością języka i kultury oraz kolejnym argumentem za Bachtinowską tezą, że język totalny to mit, podobnie jak mitem jest istnienie prajęzyka, archetypu dla innych, zaś z pluralizmu wynikają także konsekwencje kulturowo-społeczne. Intertekstualne relacje to relacje międzykulturowe, zaś zderzenie kultur w przekładach owocuje spolaryzowaniem sensów, pryzmatycznym ich rozszczepieniem. W żadnym tekście kultury nie powinno się szukać sensu jednego i totalnego.